

Chalupářská subkultura v Albrechticích v Jizerských horách (1950–1989)

Petra Trypesová

Úvod

Chalupaření je zajímavý fenomén, který se v Československu masově rozšířil v 2. polovině 20. století. Chalupaření můžeme charakterizovat jako všechny aktivity odehrávající se ve venkovském objektu, který původně nebyl postaven pro rekreační účely, k nimž byl později využíván. Pro tyto rekreační objekty je typické, že se většinou vyskytují v intravilánu obce, ale nemusí to být pravidlem. Chalupaření se jako forma rekreace odlišuje od jiné formy rekreace, která byla a stále je na území naší republiky také oblíbená – chataření.¹

Tyto formy rekreace nebyly ovšem typické jen pro Československo, mohli bychom se s nimi setkat také v ostatních evropských státech. Letní sídla a víkendové chaty byly rozšířené například ve Francii, Švýcarsku, Německu či ve skandinávských zemích. V západní Evropě mělo chataření a chalupaření jiné rysy než u nás. Hlavní rozdíl spočíval v jisté míře sociální exkluzivity charakteristické pro západní Evropu. V Československu si chatu nebo chalupu mohl pořídit v podstatě každý občan a na rozhraní 70. a 80. let se dokonce jednalo o „nedostatkové zboží“.

Rozhodla jsem se věnovat problematice chalupaření raději než chataření. Zajímalo mne, kdy se tato forma rekreace v Československu rozšířila, proč se stala mezi občany tak oblíbenou a v neposlední řadě, jakým vývojem prošly rekreační objekty samotné. Hlavní pozornost jsem však soustředila na konkrétní lokalitu, v níž jsem realizovala terénní výzkum.

Moje základní úvaha, že chalupaření je fenomén, který se rozšířil v 70. letech jako reakce na tehdejší společenskou situaci a který byl chápán jako „*uchýlení se do soukromé sféry*“,² vzala brzy za své. Již při realizování pilotních rozhovorů bylo zřejmé, že takové vysvětlení není dostačující. Ani další úvaha, která chalupaření vysvětlovala jako „*kompensaci zmařených profesních drah v 70. letech a jako východisko z nemožnosti cestovat*“,³ nemohla plně objasnit takové rozšíření chalupaření na relativně malém prostoru. I když bylo v těchto tvrzeních mnoho pravdivého, bylo

¹ LIBROVÁ, Hana: Dva typy druhého bydlení v ČSR. In: Sborník prací Filosofické fakulty Brněnské univerzity. Brno 1975, s. 53.

² OTÁHAL, Milan: První fáze opozice proti takzvané normalizaci (1969–72). In: Dvě desetiletí před listopadem 89. Praha, ÚSD AV ČR 1993, s. 15.; srov. HOLÝ, Ladislav: Malý český člověk a skvělý český národ. Praha, Slon 2001, s. 31–35.

³ LIBROVÁ, Hana: *Pestří a zelení. Kapitoly o dobrovolné skromnosti*. Brno, Veronica a Hnutí Duha 1994, s. 92.

třeba je doplnit. Chalupaření se v Československu v období tzv. normalizace sice dařilo, ale jeho počátky můžeme sledovat již o dvě desetiletí dříve. Proto jsem pozornost soustředila na období let 1950–1989.

Prameny a metoda práce, terénní výzkum

O Češích se často hovoří jako o národu chatařů a chalupářů.⁴ Vzhledem k velké oblibě tohoto fenoménu mě překvapil relativně malý počet vědeckých studií, které se jím hlouběji zabývaly. Informace jsem čerpala z odborné literatury historické, sociologické a architektonické, dále jsem prostudovala časopis *Chata?*,⁵ který přinášel praktické návody a rady chatařům i chalupářům, a získané poznatky jsem konfrontovala s vlastním terénním výzkumem v dané lokalitě.

Na počátku bádání jsem vytvořila několik hypotéz:

1. Chalupaření prošlo během 2. poloviny 20. století několika etapami.
2. Majitelé rekreačních chalup měli jiné motivace a jinak trávili volný čas v rekreačním objektu než majitelé chat. V některých ohledech však mohlo být chování chatařů a chalupářů stejné.
3. Chalupáři se většinou neizolovali od svého okolí, navazovali kontakty s chalupáři i místními usedlíky.
4. Chalupaření se masově rozšířilo v 70. letech na základě následujících faktorů:
  - a) nemožnost seberealizace
  - b) touha po přírodě
  - c) rozvoj automobilismu
  - d) zkrácení pracovního týdne
  - e) omezená možnost cestovat do zahraničí.

Cílem mého snažení bylo popsat vývoj chalupaření v dané lokalitě, kdy a z jakého důvodu se tento jev rozšířil. Proč se vlastně chalupaření stalo tolik oblíbenou formou rekreace a kdo jsou vlastně ti chalupáři? Po prvotní analýze pramenů jsem se rozhodla uskutečnit několik rozhovorů s chalupáři metodou orální historie a ukázat tak její sepětí s výzkumnými metodami, které používá antropologie, respektive etnologie.

Orální historie je specifická historiografická metoda využívaná při kvalitativním výzkumu. Jednoduše řečeno, orální historie zaznamenává životní příběhy lidí a jejich svědectví o určité

⁴ Poslední takovou zmínku jsem objevila v časopisu *Reflex*. In: *Reflex*, R. 13, č. 37 (2002), s. 14. Téma „*Národ chatařů a chalupářů*“ dominovalo letnímu vydání *Nové Přítomnosti*, 2002.

⁵ *Chatař. Časopis pro chataře a chalupáře*. Praha, Státní zemědělské nakladatelství 1969–1989.

události tak, jak si je lidé sami pamatují a interpretují. V kontrastu k tradiční historii se orální historie zabývá každodenním životem člověka, viděním určité doby či nějaké historické události vlastníma očima. Zajímá se o konkrétní zážitky a osudy jednotlivců, které pro ně mají svůj vlastní smysl. Narátoři⁶ hodnotí svými slovy situaci, kterou prožili takřkajíc na vlastní kůži a toto hodnocení je tak závislé na životních hodnotách a postojích člověka.

Hlavním zájmem orální historie tedy není studium historických faktů na pozadí tzv. „velkých dějin“, ale subjektivní prožitky jedince („malé dějiny“), který svým individuálním zkušenostem přikládá svůj vlastní význam a interpretaci. Orální historie tak do dějin vnáší každodenní život člověka a vede k demokratizaci dějin.⁷ Výhodou orální historie je její flexibilita a schopnost prostřednictvím svědectví účastníků konkrétní události doplnit chybějící prameny, které mohou být z různých důvodů nedostupné či zničené. Orální historie pomáhá dokumentovat zkušenosti generačních, menšinových či utlačovaných skupin.⁸

Při realizaci rozhovorů jsem se snažila respektovat rady a pravidla uvedená v praktické příručce *Doing Oral History*.⁹ Cílem bylo zachytit osobní reflexe a zkušenosti narátorů týkající se chalupaření. Protože všichni mnou zpovídání narátoři „chalupaři“ minimálně dvacet let, je zřejmé, že chalupaření je důležitou součástí jejich životních příběhů.

Pro rozhovor jsem si stanovila základní soubor otázek,¹⁰ jejichž pořadí nebylo zcela závazné. Snažila jsem se nechat narátorům při vyprávění co největší prostor a usměřňovat je jen při úplném tematickém odbočení. Dozvěděla jsem se tak informace „navíc“, které mi později pomohly v sestavení celkového obrázku o chalupaření, a také o narátorech samotných a jejich zajímavých zkušenostech.

---

⁶ Termínu narátor užívá metoda orální historie.

⁷ VANĚK, Miroslav, OTÁHAL, Milan: *Sto studentských revolucí: Studenti v období pádu komunismu*. Praha, Nakladatelství Lidové noviny 1999, s. 32.

⁸ VANĚK, Miroslav: *Centrum orální historie Ústavu pro soudobé dějiny AV ČR*. In: *Soudobé dějiny*, R. 9, č. 2 (2002), s. 332.

⁹ RITCHIE, Donald: *Doing Oral History*. Twain Publishers 1995.

¹⁰ Kdy a jakým způsobem jste chalupu pořídil/a?

V jakém stavu chalupa byla. Byly nutná rekonstrukce či menší úpravy?

Proč jste se rozhodl/a pořídít si chalupu?

Od začátku jste chtěl/a chalupu anebo jste přemýšlel/a také o koupi chaty?

Jak často a na jak dlouhou dobu jste na chalupu jezdil/a?

Jak vypadaly susedské vztahy?

Jak jste na chalupě trávil/a volný čas?

Jaký význam pro Vás chalupa měla s ohledem na 70. a 80. léta?

10

Terénní výzkum jsem uskutečnila v Albrechticích v Jizerských horách. Obec se nachází v údolí mezi horou Špičák a Mariánskou horou asi 10 km severozápadně od Jablonce nad Nisou. Albrechtice v Jizerských horách mají v současné době 330 obyvatel, 437 domů, z toho 160 rodinných a 277 rekreačních.¹¹ V této horské vesnici se již od 50. let soustřeďuje mnoho chalupářů, je to svým způsobem typická „chalupářská lokalita“.

Během července 2002 jsem uskutečnila 8 rozhovorů na dané téma, rozhovorů s chalupáři jsem však vedla více. Při kontaktování narátorů jsem nejprve využila osobních známostí a následně metodu „snowball“. Se všemi chalupáři jsem se setkala minimálně dvakrát. Při prvním setkání jsem se s narátory seznámila a vysvětlila jim svůj výzkumný záměr. Všichni oslovení s rozhovorem souhlasili, a tak jsem mohla při druhém setkání realizovat samotné interview. Ze statistického hlediska nebyla velikost souboru ani jeho výběr reprezentativní. Účelem bylo realizovat rozhovory v dané lokalitě, která nemusí reprezentovat celou republiku.

Všechny výpovědi jsou samozřejmě velmi subjektivní a omezené kapacitou lidské paměti, podle toho k nim také musíme přistupovat. Kritickou analýzou rozhovorů však můžeme objevit určité opakující se vzorce v chování lidí v podobných situacích.

Historický vývoj chalupaření

Chalupaření se u nás rozvíjelo díky několika na sobě nezávislých faktorech, které se začaly postupně uplatňovat ve stejnou dobu na stejném místě. Chalupaření jako forma rekreace se začíná prosazovat až po 2. světové válce, ale jeho počátky lze vysledovat již dříve. V této kapitole se budu zabývat vznikem chalupaření jako určitého způsobu života a jednotlivými fázemi, kterými chalupaření během druhé poloviny minulého století prošlo.

Pomineme-li dávná letní šlechtická sídla, první tendence trávit volný čas na venkově se objevily již v předminulém století. Obyvatelé městských aglomerací v 19. století rádi trávili volný čas na venkově. Umělci tu hledali inspiraci pro svá díla, zapálení sběratelé zde nacházeli poklady lidového umění. Někteří jezdili na krátkodobé výlety na různá místa, která byla snadno přístupná,¹² narůstal však i počet těch, kteří si cílevědomě budovali vlastní objekty, kde by mohli trávit více času. Byli to především příslušníci středních vrstev, kteří jezdili na letní byt do různých letovisek anebo k příbuzným.

---

¹¹ Údaje získány 25. 9. 2002 na oficiální webové stránce obce: www.jizerske-hory.cz/obce/Albrecht/

¹² Např. středočeské Povltaví a Polabí mělo železniční spojení.

Také významní představitelé tehdejšího společenského života trávili volný čas mimo město. Jedním z prvních, kdo užíval určitou budovu jako rekreační objekt, byl Antonín Strnad, spoluzakladatel Královské české společnosti nauk, univerzitní rektor, astronom a meteorolog. Zlonický kníže Kinský mu koncem 18. století přepustil malý neobyvatelný zámek v Sazené u Velvar. Strnad tam několikrát přijel na zotavenou a nakonec zde také zemřel. František Palacký vyženil zámeček v Lobkovicích, jeho rodina jej užívala o prázdninách jako letní byt.

V polovině 19. století se oblíbeným výletním místem Pražanů staly například Roztoky, Chuchle nebo Břevnov. Podnikatelé, intelektuálové a umělci začali v Tichém údolí v Roztokách budovat vily a vytvořili tak pravděpodobně nejstarší vilovou čtvrť mimo hranice města. V letním sídle trávila žena s dětmi a služebnými prázdniny, manžel za nimi dojížděl vlakem, později automobilem. V zimě byla vila prázdná, zůstával jen zahradník.¹³ Majitelé letních sídel nebyli chalupáři v dnešním slova smyslu, můžeme snad hovořit o společné potřebě odreagování se od města. S místními venkovskými obyvateli se muži stýkali většinou v hostinci, ženy v obchodech.

Mezi městskými obyvateli, kteří odjížděli na prázdniny na venkov do svých sídel, můžeme najít i výjimky, kdy si rodina nepostavila honosnou vilu, ale koupila starší objekt, který původně nesloužil k rekreaci. Tato skutečnost se velmi podobá chování chalupářů z 2. poloviny 20. století. Například politik F. A. Brauner zakoupil v Roztokách tzv. malý mlýn, který se částečně zadaptoval, ale původní venkovský ráz stavení zůstal zachován. Mlýn se později stal téměř trvalým bydlíštěm a ateliérem Zdenky Braunerové. Další politik Julius Grégr si sice nechal postavit vilu u Libčic nad Vltavou, léta se sem ale vydával z Prahy na neděli anebo na delší pobyty a pracoval zde prý zcela v dnešním „chalupářském duchu“ a nakonec zde i zemřel.¹⁴

Tehdejší „chalupáři“ začali pronikat i do vzdálenějších míst. Křivoklátsko si například oblíbil houslista František Laub. Rodiče jeho ženy mu tam postavili dřevěnou chaloupku s dalšími přístavky, kde se Laub zotavoval domácími pracemi a zahradničením. Na Příbramsku zase převzal do vlastnictví Antonín Dvořák starý špýchar s rozsáhlou zahradou. „*Z jednopatrového objektu dal zřídit obytné stavení a zahradu převážně vlastní prací změnil na velmi pěkný ovocný i ozdobný sad. Typickou součástí jeho chalupaření se stal chov holubů...*“¹⁵

Chalupářem se stal i básník Svatopluk Čech, roku 1895 koupil domeček v Obříství na Mělnicku. Mnoho prací si tam obstarával a dělal sám vlastníma rukama, možná ze stejného pocitu

¹³ BLAŽEK, Bohuslav: *S úsměvem idiota proti ideologii*. In: *Nová přítomnost*. Praha 2002.

¹⁴ ŠPECINGER, O.: *Chalupaření v minulém století*. In: *Chatař*. R. 12, č. 1 (1980), s. 18.

¹⁵ Tamtéž, s. 19.

radosti nad zdařilým dílem jako chalupáři pozdější. Čech v Obříství zahradničil, choval včely a holuby, opravoval chalupu, chodil po výletech a také tvořil. Většinou zde trávil celé léto a několikrát dokonce i zimu. Kvůli zdravotnímu stavu se ale musel roku 1903 vrátit natrvalo do Prahy.¹⁶

Již před 1. světovou válkou si obyvatelé měst pronajímali pokoj nebo byt v nějaké pěkné vesnici a o několik let později to byl již zcela běžný jev. Místní obyvatelé na to byli zařízení a pronajímání pokojů jim zvláště v letních měsících zvyšovalo rodinný příjem. Během 2. světové války se tento trend ještě rozšířil, protože na vesnicích se v kritické době přece jenom dalo lépe sehnat něco k jídlu. Po válce trend pronajímání venkovských chalup formou letních bytů poklesl, v té době se v soukromém pronajímání pokojů viděla nežádoucí forma výdělků.¹⁷

Vlastní chalupaření se začalo rozvíjet prakticky až po 2. světové válce a během 2. poloviny 20. století prošlo několika etapami. Po roce 1945 se díky několika faktorům zásadně změnil charakter vesnice, což mělo přímý vliv na jejich rekreační využití.

Významným prvkem, který zahájil éru chalupaření, byl odsun Němců z pohraničí po 2. světové válce. Před válkou tvořili Němci téměř 30 % obyvatelstva českých zemí. V roce 1950 zůstalo podle oficiálních statistik 1,8 % německých obyvatel. Ti kteří zůstali, byli většinou rozptýleni z pohraničí do vnitrozemí.¹⁸ Dosud se o odsunu Němců vedou vzrušené debaty. Pro téma této práce je zásadní okolnost, že se v důsledku odsunu uvolnilo obrovské množství stavení, která zůstala prázdná. To byl první impuls k hromadnému zabírání opuštěných objektů, které začaly být využívány pro rekreační účely. Pokud se totiž nenašli zájemci o trvalé bydlení, „...*nabízely národní výbory chalupy k rekreaci různým zájmovým organizacím nebo i jednotlivcům.*“¹⁹ Mnoho z těchto objektů slouží dodnes, jiné se rozpadly nebo byly zbourány a zmizely v nenávratnu.

Osídlování pohraničí probíhalo v různých oblastech rozdílným tempem. Například jižní Morava byla osídlena rychle a spontánně hned v letních měsících roku 1945. Naproti tomu převážně v horských oblastech západních a severních Čech a severní Moravy probíhalo osídlování pomalu a

¹⁶ ŠPECINGER, O.: *Chalupář Svatopluk Čech*. In: *Chatař*. R. 12, č. 2 (1980), s. 27.

¹⁷ KADLEC, Alex, KADLECOVÁ, Anna: *Rekreační chalupy*. Praha, SNTL 1968, s. 8–9.

¹⁸ Němečtí kolonisté pronikali do Jizerských hor již ve 13. století, ale i mnohem později v 18. století za vzrůstajícího sklářského podnikání. „*Češi zůstávali spíše v nížinách, Němci zabydleli předhůří. Na jižních svazích Ještědského hřebene hovořili lidé pouze česky, na severních svazích německy.*“ NEVRLÝ, Miloš: *Knihy o Jizerských horách*. Ústí nad Labem, Severočeské nakladatelství 1981, s. 222. Vytvořila se tak jazyková i teritoriální bariéra. Srov. WAGNEROVÁ, Alena: *Neodsunuté vzpomínky. Česká zkušenost pohraničí*. Praha, Prostor 2000, s. 74.

¹⁹ KADLEC, Alex, KADLECOVÁ, Anna: *Rekreační chalupy*. Praha, SNTL 1968, s. 8.

²⁰ SULITKA, Andrej: *K otázke stretávania sa rozmanitých skupín presídlencov a ich kultúr v pohraničí*. In: *Český lid*, R. 72, č. 4 (1985), s. 196.

komplikovaně.²⁰ A právě horské oblasti se nakonec staly oblíbenou lokalitou chalupářů. Mnoho lidí navíc stále cítilo po válečných útrapách jistou averzi k Němcům a do těchto oblastí se jim moc nechtělo. Averse mezi starousedlíky a přistěhovalci byly časté. Zmiňuji se o tom proto, že během terénního výzkumu jsem u lidí, kteří zažili 2. světovou válku takřikajíc na vlastní kůži, narazila na přetrvávající antipatie vůči Němcům: „*Upřímně řečeno, já jsem nikdy neměla tendenci jít do těchhle končin. Já bych byla šla na jižní Čechy nebo tam někam. Já jsem pořád měla pocit, že tady takovej ten německej živel je tak jasnej a ty lidi jsou tím poznamenaný.*“²¹

V Albrechticích v Jizerských horách rostl od 50. let počet rekreačních chalup a počet trvale žijících obyvatel se zmenšoval. Větší objekty byly přidělovány podnikům pro závodní rekreaci, menší jednotlivcům. Narátoři, kteří koupili chalupu v 50. letech, vzpomínají na prázdné a někdy už zdevastované objekty, které zůstaly po odsunu Němců: „*To znamená, že polovina těch baráků byla prázdná po odsunu Němců a začali se sem stěhovat lidi z vnitrozemí, kteří tady dostávali zadarmo ty chalupy.*“²² „*Ta chalupa byla určená k demolici jako ostatní chalupy. Protože to byl původně majetek těch Němců, kteří se odstěhovali. A samozřejmě ty chalupy byly zplundrovaný a opuštěný.*“²³

Lidé přicházeli s čistými úmysly založit v pohraničí trvalou existenci, ale přicházeli i „zlatokopové“, kteří však brzy více či méně uspokojeni odcházeli. Slévaly se sem i vlny přechodných pracovních sil a brigádníků a nakonec chalupářů: „*A oni sem vyhnali, protože tady byl dobytek a neměl ho kdo pást, tak měli takový nucený náborů vysokoškoláků, museli sem na tzv. brigádu a oni tu pásli krávy. A na národním výboru jim dali seznam, včetně albrechtického kostela, že si můžou vybrat chalupu, kde budou teda bydlet. Dostali akorát nějakou slámu, nacpali si slamníky, takže to bylo primitivní, když jsme sem začali do tý chalupy s paní jezdit, tak se spalo na slamníkách v tý době že jo.*“²⁴

Poválečná realita měla pochopitelně vliv na život tehdejší vesnice v pohraničí. Sřetávaly se tu skupiny lidí, které se lišily etnicky, regionálně i sociálně, což se nakonec projevovalo i odlišným vztahem k lidové architektuře. Lidem, kteří se do pohraničí stěhovali natrvalo, připadaly německé

²⁰²¹ Rozhovor s paní TB vedla P. Trypesová, Albrechtice v Jiz. horách, 19. 7. 2002. Archiv autorky.

²¹

²²²² Rozhovor s panem ŠG vedla P. Trypesová, Albrechtice v Jiz. horách, 23. 7. 2002. Archiv autorky.

²³ Rozhovor s panem VK vedla P. Trypesová, Albrechtice v Jiz. horách, 21. 7. 2002. Archiv autorky.

²³²⁴ Rozhovor s panem ŠG vedla Petra Trypesová, Albrechtice v Jiz. Horách, 23. 7. 2002. Archiv autorky.

²⁴

domy cizí a často si je přebudovávali podle svých potřeb.²⁵ Adaptace starých objektů chalupářů měla jiný ráz. Chalupáři se snažili, pokud to bylo možné, zachovat původní ráz stavení a zejména mladší generace již nechápaly dochované prvky jako rušivé německé elementy, nýbrž jako starou původní hodnotu.

Dalším faktorem, který přispěl k rozvoji chalupaření, byla „...socializace zemědělské výroby a s tím spojená výstavba velkých zemědělských provozoven, způsobujících pokles požadavků na pracovní síly, odchod lidí z vesnice do měst...“²⁶ Začala se budovat soustava střediskového osídlení, které mělo zajistit venkovským obyvatelům vyšší standard bydlení i služeb a přiblížit tak úroveň bydlení na vesnici úrovni městské. Do měst odcházeli především mladí lidé, staří na vesnici dožívali nebo se časem přestěhovali ke svým dětem či do domova důchodců.²⁷ Následkem tohoto pohybu obyvatel se uvolňovaly další objekty i ve vnitrozemí, které se postupně stávaly rekreačními chalupami a ztratily tak svou původní funkci. Některé vesnice tak značně změnilly svůj ráz. Během roku mají několik set obyvatel, ale v sezoně se počet zvyšuje až na tisíce.

Zpočátku byly úpravy chalupy vedeny romantizující snahou o zachování daného prostředí. Hygienický standard odpovídal tehdejší obecné úrovni bydlení a možnosti obyvatelstva. Voda se do chalupy nosila ze studny, samostatná koupelna byla výjimkou, záchod byl suchý. Interiéry se většinou zařizovaly původním selským nábytkem, kterým tehdejší i trvale obydlené chalupy oplývaly.²⁸

Chalupáři z 50. a 60. let tvořili první vlnu, která byla založena převážně na záchraně starých objektů. Vzhledem k nízkému stupni motorizace, nesnadné dostupnosti odlehlých vesnic, nedostatku materiálu atd. museli být tito chalupáři opravdovými nadšenci, kteří „chalupařili“ se zvláštním zaujetím: „Ze začátku to bylo těžký, protože tatínek byl bez auta a veškerý materiál, vzal si třeba do ruksaku pytel s cementem a jel sem autobusem nebo vlakem. Takže to byly takový ty začátky.“²⁹

Další etapa chalupaření nastala v 70. letech. V té době se objevila nová vlna chalupářů, kteří museli často zdlouhavě a namáhavě volný objekt hledat. Díky několika faktorům se chalupaření

---

²⁵

²⁶25 SULITKA, Andrej: *K otázke stretávania sa rozmanitých skupín presídlencov a ich kultúr v pohraničí*. In: *Český lid*, R. 72, č. 4 (1985), s. 194-200.

KADLEC, Alex, KADLECOVÁ, Anna: *Chalupy, vesnice, rekreace*. In: *Chatař*, R. 12, č. 5 (1980), s. 100–101.

²⁷ KADLEC, Alex, KADLECOVÁ, Anna: *Rekreační chalupy*. Praha, SNTL 1968, s. 8–10.

²⁸ KADLECOVÁ, Anna, KADLEC, Alex: *Chalupy, vesnice, rekreace*. In: *Chatař*, R. 12, č. 5 (1980), s. 100–101.

²⁸

²⁹ Rozhovor s panem VK vedla P. Trypesová, Albrechtice v Jiz. horách, 21. 7. 2002. Archiv autorky.

stalo módou.³⁰ Svoji zásluhu na tom měla velká publicita v televizi, rozhlasu nebo v tisku. Například v časopisu *Chatař* se objevovaly rozhovory se známými umělci, kteří si pořídili chalupu.³¹ Vtipně a trefně popisuje chalupaření také František Nepil.³²

Roku 1968 se zkrátil pracovní týden na pět dnů a delší víkend nabízel nové možnosti. Podstatně se také zvýšil počet automobilů, což umožňovalo dostat se i do hůře přístupných a vzdálených míst. Po roce 1968 se značně omezila možnost cestovat do zahraničí a chalupa se v mnoha případech stala místem, kde bylo možné určitou osobní svobodu znovu najít. Rodinné chalupaření bylo protikladem k nepřilíš oblíbeným kolektivním rekreacím na poukaz ROH.³³ V neposlední řadě přispěla k novému zájmu o chalupy skutečnost, že díky novým zákonným opatřením o ochraně zemědělské půdy byla omezena možnost výstavby chat.

Na tomto místě si dovolím malou odbočku, která se netýká přímo tématu, ale v podstatě jej do určité míry ovlivňuje. Jaká vlastně byla v období normalizace celková situace? Jak vypadal život v tehdejší Československu, jaké názory a postoje měli občané a konečně jaká byla jejich životní úroveň? Pomůže nám to možná pochopit, co přimělo tolik lidí poříditi si tehdy chalupu. Tento krátký exkurs do nedávné historie nám může být nápomocen k pochopení fenoménu chalupaření, který se v tehdejší československé společnosti masově rozšířil.

Po srpnové okupaci v roce 1968 a po událostech, které následovaly, nastala ve společnosti deziluze a rezignace na vzniklou situaci. Dubnové plénum ÚV KSČ roku 1969 odvolalo Alexandra Dubčeka z funkce generálního tajemníka ÚV KSČ a nahradilo jej Gustavem Husákem. Později následovaly prověrky a čistky uvnitř KSČ, během nichž „...bylo vyloučeno a vyškrtáno na půl milionu členů KSČ. Tyto čistky představovaly druhou největší akci poválečné pomsty. Husákově vedení se v nich vyrovnalo především s humanitní inteligencí, která byla oporou reformního procesu v roce 1968.“³⁴

Normalizační program, který tehdejší politická moc prosazovala, vyvolal v lidech nechuť podílet se na veřejném životě, která pramenila z „absence pozitivní alternativy“.³⁵ Podle mnoha

³⁰ Srov. OTÁHAL, Milan: *Opozice, moc, společnost. 1969/1989*. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 1994, s. 32.

³¹ Např. BÜRGEROVÁ, J.: *Pojďte s námi na návštěvu. (Chalupa A. Borna.)* In: *Chatař*, R. 2, č. 3 (1970), s. 60–61; BÜRGEROVÁ, J.: *Neznámé o známých – utajená láska V. Chramostové*. In: *Chatař*, R. 1, č. 8 (1969), s. 181–183.

³² NEPIL, František: *Jak se dělá chalupa*. Praha, Středočeské nakladatelství a knihupectví 1984.

³³ MOŽNÝ, Ivo: *Proč tak snadno...* Praha, Slon 1999, s. 36.

³⁴ OTÁHAL, Milan: *První fáze opozice proti takzvané normalizaci (1969–72)*. In: *Dvě desetiletí před listopadem 89*. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 1993, s. 13. Srov. MOŽNÝ, Ivo: *Proč tak snadno...* Praha, Slon 1999, s. 106–107.

³⁵ MOŽNÝ, Ivo: *Proč tak snadno...* Praha, Slon 1999, s. 49.

historiků i sociologů, zabývajících se obdobím tzv. normalizace, se většina československých občanů uzavírala do soukromí, do nejbližšího kruhu příbuzných a přátel. Lidé se začali více zajímat o individuální blahobyt než o politické záležitosti. Mezi stranou a občany platila nepsaná společenská smlouva, která občanům zaručovala jisté sociální výhody a zabezpečení výměnou za loajalitu a poslušnost režimu.³⁶

Prioritou mnoha obyvatel se v období normalizace stalo uspokojování vlastních potřeb a většina jich rezignovala na jakoukoli politickou či ekonomickou alternativu.³⁷ Zvyšující se životní úroveň utlumila zájem obyvatel o jakékoli alternativní projevy. Jak ukazují nejnovější výzkumy na tomto poli, zájem občanů o věci veřejné nebyl potlačen úplně. Mohli bychom najít několik výjimek, které nezapadají do hlavního proudu. Kromě známých „nezávislých iniciativ“³⁸ v Československu působily také skupiny ekologů a dalších příznivců alternativní kultury.³⁹

Podle rozšířeného názoru se lidé uchýlovali do soukromí, privátní sféra byla chápána jako místo, kde může člověk svobodně jednat a kde může najít své uplatnění a seberealizaci. „Chalupářská horečka“ 70. let bývá připisována zmíněnému „úniku do soukromí“. To je pravda jen částečně. Jak bylo řečeno výše, chalupaření se jako forma rekreace objevila po 2. světové válce a chataření dokonce ještě dříve. V období tzv. normalizace nabyl chalupářský trend nových rozměrů, ale společenská situace byla jen jedním (nikoli jediným) faktorem, který jej ovlivňoval. Chalupy a chaty se stávaly prostorem, kde lidé hledali náhradní náplň svého života a zapomínali na každodenní šedí. Rekreční objekty tak vyplňovaly jednu ze základních potřeb člověka, totiž mít svůj prostor, kde se člověk cítí svobodný. V tomto smyslu nespátřuji rozdíl mezi chalupařením a chatařením.

Již jsem se zmínila o tom, že jedním z důvodů, proč si lidé pořizovali chalupy, byla touha po smysluplné realizaci. Značná část vědeckých odborníků byla nucena opustit své místo anebo byla přeložena na podřadné funkce.⁴⁰ Při obsazování pracovního místa se ani tak nedbalo na vzdělání a zkušenosti, hlavním kritériem při výběru nového zaměstnance se stala jeho stranická příslušnost,

³⁶OTÁHAL, Milan: *Opozice, moc, společnost. 1969/1989*. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994, s. 15, 121–122. Srov. ŠIMEČKA, Milan: *Konec nehybnosti*. Praha, LN 1990, s. 104–105.

³⁷HOLÝ, Ladislav: *Malý český člověk a skvělý český národ*. Praha, Slon 2000, s. 32–35.

³⁸Např. Charta 77, VONS, České děti, Nezávislé mírové sdružení, Hnutí za občanskou svobodu, Jazzová sekce aj.

³⁹VANĚK, Miroslav a kol.: *Ostrůvky svobody*. Praha, ÚSD AV ČR a Votobia 2002.

⁴⁰KALINOVÁ, Lenka: *K sociálním dějinám Československa v letech 1969–1989*. Studie z hospodářských dějin č. 12, FNH VŠE, Praha 1999, s. 73–78.

loajalita a poslušnost při plnění daných úkolů.⁴¹ Mnoho lidí cítilo, že není schopno využít svého vzdělání a kvalifikace.

Podle výzkumu provedeného v polovině roku 1982⁴² byl prakticky každý druhý dotázaný toho názoru, že požadovaná kvalifikace není dostatečně finančně oceněna ve srovnání s těmi, jimž kvalifikace chybí nebo mají kvalifikaci nižší. S růstem vzdělání se zvyšuje počet názorů, že kvalifikace není dostatečně oceňována.⁴³ Z uvedeného výzkumu ale také plyne, že vzdělání, praxi a schopnosti a osobní vlastnosti uplatňuje na svém pracovišti buď plně nebo z větší části 70 % dotázaných. Zbývajících 30 % tento pocit uplatnění nemá, 12 % tvrdí, že se mohou uplatnit jen z malé části nebo vůbec ne. Zajímavé a dobově typické je konstatování řešitelů výzkumu, že lidé, kteří nemají pocit seberealizace, jsou fluktuanti, což dokazují průzkumy fluktuace v průmyslových podnicích.⁴⁴ Nerada bych se pouštěla do podrobnějších analýz pocitu uplatnění v zaměstnání, myslím si ale, že je zřejmé, že určitá část občanů nebyla spokojena se svou prací a že pro ni nebyla smyslem života. Mohou o tom vypovídat například časté absence v práci, pozdní příchody a vyřizování soukromých záležitostí v pracovní době.

Od dubna 1969 se kladl důraz na dodržování pracovní kázně. V této souvislosti bylo kritizováno i zavedení pětidenního pracovního týdne realizované usnesením vlády č. 63/1968. „Podle této kritiky proběhl přechod na zkrácený pracovní týden jednorázově bez přípravy podmínek a navíc se nedodržovala ani zkrácená pracovní doba. Trvaly pozdní příchody a předčasné odchody z práce a vytváření bloků několika volných pracovních dnů.“⁴⁵

V 70. a 80. letech bujela v Československu šedá ekonomika, s níž šlo ruku v ruce úplatkářství, korupce a melouchaření. „Tolerance těchto aktivit souvisela i s tím, že to byl jeden z nástrojů uspokojování potřeb, které legální ekonomika nemohla zajistit.“⁴⁶ Rozkvět šedé ekonomiky a také soukromých aktivit přispěl k určité sociální diferenciaci.⁴⁷ Výrobky a služby, které byly považovány za nadstandardní, byly nedostatkové, často bylo možné opatřit je na černém

⁴¹ Srov. OTÁHAL, Milan: *Opozice, moc, společnost. 1969/1989*. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994, s. 32.

⁴² Výzkum s názvem „Názory občanů na práci a zaměstnání“ provedl Ústav pro výzkum veřejného mínění při FSÚ. Závěrečná zpráva je z ledna 1983.

⁴³ *Názory občanů na práci a zaměstnání*. Praha, Ústav pro výzkum veřejného mínění při FSÚ 1983, s. 10.

⁴⁴ Tamtéž, s. 37.

⁴⁴

⁴⁵ KALINOVÁ, Lenka: *K sociálním dějinám Československa v letech 1969–1989*. Studie z hospodářských dějin č. 12, FNH VŠE, Praha 1999, s. 18.

⁴⁶ Tamtéž, s. 60.

⁴⁷ Srov. MOŽNÝ, Ivo: *Proč tak snadno...* Praha, Slon 1999, s. 65–69.

trhu a díky dobrým známostem.⁴⁸ Někteří chalupáři vyprávěli o svých útrapách, které zažili při shánění stavebního materiálu. Někdy se přiznali k drobným krádežím jako poslednímu možnému řešení. Jeden chalupář například vždycky když viděl na ulici volnou dlažku, tak si ji vzal a upotřebil při nějakých úpravách. Jiný zas vzpomíná: „*Když chtěl člověk něco opravovat, vždycky byla otázka, jestli ve stavebninách něco z toho vůbec budou mít. Nebylo možné sehnat delší cihly, až jsme nakonec museli někde nějaký ukrást a který tam jsou teda dodnes. Prostě nic nebylo, i kdyby se člověk rozkrájel...*“⁴⁹

Část příjmů domácností tvořily sociální příjmy, například důchody, mateřské příspěvky, bezplatné služby, různé formy dotací a daňové úlevy. „*Odměny za práci zahrnovaly často sociální kritéria, podniky poskytovaly některé sociální služby, jako je rekreace, levné stravování často i bydlení.*“⁵⁰ Stát také zabezpečoval školství, zdravotnictví, dotoval dopravu, komunální služby apod.⁵¹

Příjmy nebyly sice nijak závratné, ale spolu se sociálním zabezpečením představovaly pro obyvatele určité sociální zabezpečení. Jisté omezení životní úrovně v porovnání s vyspělými zeměmi bylo zase kompenzováno množstvím výhod.

Vybavení domácností standardními výrobky se postupně zlepšovalo. Podle výzkumu z roku 1974⁵² vlastnilo osobní automobil 31 % domácností. V 80. letech se mohla téměř každá druhá domácnost pochlubit barevnou televizí, ledničkou a každá druhá domácnost vlastnila osobní automobil.⁵³

Zajímavá je otázka, jak sami obyvatelé Československa vnímali vlastní míru životní úrovně. Výzkumy, které se zaměřovaly na takové názory občanů, mohou být dobově poznamenané, ale přesto jsou pramenem, který může lecco naznačit.

---

⁴⁸ Srov. OTÁHAL, Milan: *Opozice, moc, společnost. 1969/1989*. Praha, Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 1994, s. 52–53.

⁴⁹ Rozhovor s panem MP vedla P. Trypesová, Albrechtice v Jiz. horách, 20. 7. 2002. Archiv autorky.

⁵⁰ KALINOVÁ, Lenka: *K sociálním dějinám Československa v letech 1969–1989*. Studie z hospodářských dějin č. 12, FNH VŠE, Praha 1999, s. 43.

⁵¹ Srov. MOŽNÝ, Ivo: *Proč tak snadno...* Praha, Slon 1999, s. 40–42.

⁵² Výzkum uskutečnil Kabinet pro výzkum veřejného mínění při FSÚ pod názvem *Aktuální problémy života občanů. Závěrečná zpráva*, s. 35 a 79.

⁵³ KALINOVÁ, Lenka: *K sociálním dějinám Československa v letech 1969–1989*. Studie z hospodářských dějin č. 12, FNH VŠE, Praha 1999, s. 58.

Z výsledků šetření z roku 1989⁵⁴ plyne, že vývoj životní úrovně v ČSSR v období let 1985–1989 hodnotili respondenti méně příznivě než období let 1980–1985. Při posuzování vývoje vlastní životní úrovně dotázaných v období od roku 1970 se projevil pokles pozitivního a nárůst negativního hodnocení. Velká míra napětí mezi jednotlivými potřebami a možnostmi je uspokojit se projevila hlavně v oblasti „...získání finančních prostředků, posílení zdraví rekreací a odpočinkem, dostatku času pro záliby a kulturu, zdravého stravování, vybavení bytu nebo modernizaci jeho zařízení a většího uspokojení z práce.“⁵⁵

Například potřebu získat chatu nebo chalupu uvádí 17 % dotázaných a možnost chatu nebo chalupu získat má 13 % respondentů. Podle velikosti místa bydliště se preference potřeb liší. V městech s 5 000–100 000 obyvateli je touha po chatě či chalupě vyšší. Posílit své zdraví rekreací a odpočinkem uvádí 75 % a takovou možnost má 58 % dotázaných. Osobní automobil by chtělo 29% a 16 % má možnost jej získat.

Chataření a chalupaření v podstatě moc tolerovala, kolektivní rekreace netáhly a navíc neexistoval dostačující výběr rekreačních a sportovních aktivit. První kritika z nejvyšších orgánů se objevila až v 2. polovině 80. let, kdy byl tento soukromý způsob využívání volného času odsuzován.

Akutním problémem, který v 70. a 80. letech ovlivňoval životy lidí, bylo výrazné zhoršení životního prostředí. Důsledky tohoto zhoršení se projevíly také na zdraví občanů. Klesl průměrný věk obyvatelstva, přibýval počet dětí, které trpěly chronickým onemocněním. Životní prostředí je jedinou ze všech sledovaných složek výzkumu, který provedl IVVM v dubnu 1989, kde se v budoucnosti očekávalo spíše zhoršení než zlepšení situace, a to především ve velkých městech a velkoměstech nad 100 000 obyvatel. Nespokojení občané převládali nad spokojenými dokonce dvojnásobně.⁵⁶ Špatné životní prostředí uváděli chalupáři také jako jeden důvod, proč jezdili na chalupu. Šlo převážně o rodiny s malými dětmi.

Často se hovoří o tom, že v období normalizace bylo hlavní prioritou většiny lidí dosáhnout určitého životního standardu, což většinou znamenalo mít pěkný a zařízený byt, chatu nebo chalupu a auto.⁵⁷ Tento životní způsob byl kritizován hlavně disidenty, kteří v něm viděli morální úpadek společnosti. Myslím, že je to jen jedna strana mince, pokud jde chalupaření. Jako jedinečný

⁵⁴ Výzkum provedl Institut pro výzkum veřejného mínění pod názvem *Názory občanů na vybrané problémy životní úrovně v ČSR. Závěrečná zpráva*, prosinec 1989.

⁵⁵ *Názory občanů na vybrané problémy životní úrovně v ČSR*. Praha, Institut pro výzkum veřejného mínění 1989, s. 23.

⁵⁶ Tamtéž, s. 25–30.

⁵⁷ HOLÝ, Ladislav: *Malý český člověk a skvělý český národ*. Praha, Slon 2001, s. 33 a 35.

fenomén vzniklo už v poválečných letech a v tomto období se jen dále rozšiřuje díky specifickým podmínkám, které jsem zmínila výše. Chalupaření provázely jistě negativní jevy ale i mnoho pozitivních. Byla to jakási náhražka, jedinec se tu choval podle svého, mohl si podobně jako při sportu vybijet agresivní náboj. Chalupaření představovalo i určitý vzdor vůči každodennímu životu v totalitní společnosti.

Požadavky a možnosti tehdejších chalupářů se zvyšujícím se životním standardem přirozeně rostly. Běžně se v upravených chalupách objevuje vodovod, koupelna, suchý záchod nahradil splachovací, někde se objevuje i ústřední topení. Touha po romantickém prostředí nevymizela, hledá se v jiných výrazových prostředcích, například v netradičně řešeném prostředí, atraktivním interiéru nebo okolí chalup.

Kulturně upravené rekreační chalupy představovaly pro vesnici velký přínos. Často se hovoří o tom, že chalupáři zachraňovali vesnici ducha. Pravdou je, že chalupy „luffáků“ byly mnohdy nejlépe opravené a udržované objekty ve vesnici a pozitivně tak ovlivnily její celkový vzhled. Mohly se stát zdrojem inspirace pro trvalé obyvatele vesnice, kteří se rozhodli opravit své stavení.

Koupě chalupy s sebou přinášela rozmanité problémy. Jeden ze zásadních spočíval v tom, že občanský zákoník (46/1964 Sb.) a bytový zákon (41/1964 Sb.) vůbec neznaly kategorii „rekreační chalupa“. Občanský zákoník totiž považoval za nemovitosti, které mohou být v osobním vlastnictví, jen stavby, které jsou svým uspořádáním určeny k uspokojování hmotných a kulturních potřeb občanů, tj. rodinné domky, rekreační chaty a garáže. Většina vesnických chalup byla svým uspořádáním vlastně rodinný domek a podle ustanovení bytového zákona o dvojím bytu by se vlastník musel rozhodnout, který z objektů si ponechá, protože podle tehdejších zákonů nebylo možné vlastnit dva byty. Výjimkou byli význační vědečtí nebo umělečtí pracovníci anebo významní veřejní činitelé. Podle platných právních předpisů se situace dala řešit tak, že se vesnické objekty považovaly za druh rekreační chaty.⁵⁸ Až v roce 1976 vešla v platnost vyhláška, podle které „...na rekreační chalupy se mohou upravit, popřípadě využít stavby bytové nebo hospodářské venkovského rázu, které jsou součástí venkovského osídlení a byla u nich povolena změna účelu užívání.“ (83/1976 Sb.)

⁵⁸ KADLEC, Alex, KADLECOVÁ, Anna: *Rekreační chalupy*. Praha, SNTL 1968, s. 34–35.

⁵⁹ *Aktuální problémy života občanů*. Praha, Kabinet pro výzkum veřejného mínění při FSÚ 1974, s. 35.

Na počátku 90. let chalupářský trend mírně zeslábl. Lidem se otevřely nové možnosti, mohli se seberealizovat v práci, neomezeně cestovat po světě apod. V současné době se k chalupaření a chataření opět vrací a otvírají tak novou kapitolu tohoto fenoménu.

Prvotní motivace

Chalupaření je zvláštní a zajímavý společenský fenomén. V Československu, převážně v jeho české části, doznal svého největšího rozkvětu a také vlastního specifického rysu v 70. a 80. letech 20. století. Podle průzkumu uskutečněného roku 1974 vlastnilo v ČSSR chatu 9 % domácností, v ČSR to bylo 11 % a v SR 4 % domácností.⁵⁹ V rámci tohoto šetření se nerozlišovala chata a chalupa a musíme brát v potaz také dobové zatížení výzkumu. Například při sčítání lidu roku 1991 bylo zjištěno 200 194 chat, chalup a rekreačních domků, z toho naprostá většina v Čechách. Na Slovensku bylo těchto objektů jen 21 116.⁶⁰ V Čechách bylo chataření a chalupaření rozšířenější než na Slovensku, převážně z důvodů geografických a teritoriálních. Na Slovensku žila větší část obyvatel na venkově. Chalupaření se u nás díky výjimečné časové i prostorové konstelaci dařilo velmi dobře už od prvopočátků.

Zabýváme-li se více problematikou, jistě nás napadne zásadní otázka: Co vlastně vedlo tolik lidí k tomu, že si chalupu pořídili, a to mnohdy za velmi složitých podmínek? Jaké byly prvotní představy a myšlenky těch, kteří se na několik let dobrovolně odsuzovali k ohromné námaze a lopotné dřině, jenž si chalupy povětšinou vyžádaly? Jaká byla jejich motivace a jaké byly jejich důvody?

Uvědomíme-li si, jaká byla u nás ve 2. polovině 20. století životní úroveň, mohl by nás velký počet chalupářů respektive chatařů překvapit. V době, kdy byl relativní nedostatek zboží včetně věcí, bez kterých se chalupář neobejde, počínající různými druhy lepidel, prken, cementu a dalších stavebních materiálů až po potřebné služby.⁶¹

V 70. a 80. letech byl v Československu nedostatek různého zboží. Pro mnoho občanů to ale nebyl ten zásadní problém, někteří navíc cítili určité omezující společenské tlaky, které je ve svém důsledku mohly pobízet k tomu, aby „utíkali“ pryč z měst například chalupy.

---

⁵⁹

⁶⁰ KALINOVÁ, Lenka: *K sociálním dějinám Československa v letech 1969–1989*. Studie z hospodářských dějin č. 12, FNH VŠE, Praha 1999, s. 60.

⁶¹ Dokonce i redakce časopisu *Chatař* ve svém úvodníku k 25. výročí osvobození od fašismu přiznává: „Vždyť každý ví, že tu nesežene hřebíky, tu kus prkna, o řadě složitějších výrobků ani nemluvě.“ In: *Chatař*, R. 2, č. 5 (1970), s. 97.

Ráda bych se v této kapitole zaměřila na důvody a motivace, které nemalou část obyvatelstva vedly k tomu stát se chalupáři. Na začátku práce jsem si vymezila několik možných motivací, které se mi, jak pomalu postupoval terénní výzkum, víceméně potvrzovaly. Během rozhovorů s chalupáři jsem došla k závěru, že existují různé typy motivace k tomuto způsobu života, které se komplementárně odrážejí v jednotlivých typech chalupářů – od těch nejnadšenějších až po ty střízlivé.

Hlavním důvodem, který většina chalupářů uvedla, je touha dostat se na pár dnů z města do přírody. To pochopitelně odpovídalo trendu, že naprostá většina chalupářů byla z měst. V podstatě platila úměra čím větší město, tím víc chalupářů.⁶² Ráda rodičů chtěla dostat své děti z prostředí se zhoršeným nebo špatným ovzduším města na „čistý a čerstvý vzduch vesnice“.⁶³ Narátorka vzpomínala na to, jak její rodiče chtěli koupit chalupu právě kvůli jejímu zdraví. Na otázku, koho napadlo pořídit si chalupu a proč, odpověděla: „*Nás to nenapadlo, to napadlo moje rodiče, když mi bylo pět let, ...byla jsem příliš slabá, chorá a nemocná, tak rodiče napadlo, že chalupa venku bude to pravý ořechový ...*“⁶⁴

Potřeba přírody se tedy ukazuje jako jasná motivace k tomu pořídit si chalupu. Z rozhovorů navíc vyplynulo, že se nejednalo jen o to dostat se ven z města, ale v širším aspektu zde nacházíme původní touhu po svobodě a po změně jako takové.

Chalupaření se začalo pěstovat už v 50. letech, jeho velký rozmach přišel v tuším období normalizace, kdy bylo řadě lidí znemožněno vykonávat své povolání a chalupa jim to v jistém ohledu mohla nahradit. Někteří narátoři rádi vzpomínali na to, jak si chalupu opravili svépomocí: „*To znamená, já si sem nevemu zedníka, když potřebuju třeba nahodit si stěnu. To si udělám sám anebo tu verandu, tu jsme si dělali sami. A nakonec když přišel truhlář, kterej nám nahoře dělal ložnici, tak říkal, máte to hezčí, než kdyby jsem to dělal já. Protože oni tady nemají takovou tu invenci, kterou vy si do toho vezete že jo, nedat palubky takhle, ale nějakým způsobem ten prostor rozčlenit, aby to nepůsobilo jako když jste v tunelu. Práce je tady plno, ale člověka to svým způsobem baví, i když někdy na to nadáváme.*“⁶⁵

⁶² Holý uvádí, že v Čechách vlastnilo roku 1991 12,2 % domácností chatu, chalupu či rekreační domek, přičemž v Praze to bylo 27,7 %, více jen v Plzni – 28,9 %, která leží blíž k pohraničním oblastem osídleným do konce války Němci. HOLÝ, Ladislav: *Malý český člověk a skvělý český národ*. Praha, Slon 2001, s. 140.

⁶³ Z ankety časopisu *Chatař* z roku 1975 vyplynulo, že nejčastějším důvodem chalupaření, resp. chataření je potřeba rekreovat se v přírodě, pobyt na čerstvém vzduchu, zajistit dětem a rodině rekreaci v přírodě, touha po odpočinku a klidu. In: *Chatař*, R. 7, č. 7 (1975), s. 145.

⁶⁴ Rozhovor s paní MJ vedla P. Trypesová, Albrechtice v Jiz. horách, 20. 7. 2002. Archiv autorky.

⁶⁵ Rozhovor s panem ŠG vedla P. Trypesová, Albrechtice v Jiz. horách, 23. 7. 2002. Archiv autorky.

Další důvod, který v mých počátečních úvahách figuroval, byla omezená možnost cestovat do zahraničí. Chalupy, resp. chaty se tak mohly stát jakousi náhražkou, protože hromadná rekreace nebyla v oblibě a pronajímání pokojů či ubytování v hotelích nebylo nejlevnější nehledě na to, že nabídka ubytovacích zařízení byla nedostatečná.

Zapadnout by neměla ani myšlenka, která chalupaření v 70. a 80. letech spojuje s módní záležitostí, což ale většina chalupářů popírá. Odborníci občas kritizovali úpravy interiérů i exteriérů chalup a sváděli to právě na skutečnost, že se chalupaření stalo módou, a tak se k chalupám dostanou i „kutilové“, kteří nedovedou přemíře své tvořivosti najít úměrnou hranici.⁶⁶ Chalupáři spíše zdůrazňovali obrovskou dřinu a sebezapření, které si chalupa vyžádala. Přesto se mi jedna upřímná chalupářka svěřila, že její rodinu určitě ovlivnil tehdejší chalupářský trend a přiznala, že to byla svým způsobem móda: „*A u nás to bych uvedla ještě jeden důvod, to bych byla neupřímná, kdybych to nepřiznala, taková módní vlna. My na to moc nejsme, ale naši přátelé skoro všichni měli chalupu v Jizerských horách. A my jsme měli chatu v Klánovicích, kde se nám nelíbilo. A my jsme k těm přátelům jezdili a moc se nám tam líbilo. To bylo v době, to byl sedmdesátý osmý rok, kdy chalupy nebyly už vůbec žádný, to už bylo přebraný. Takže to říkám beze studu, že i tohle v nás vzbudilo, v absolutně městskejch a nešikovnejch lidech jako jsme my, tu touhu mít chalupu.*“⁶⁷

O chalupářích se často mluví jako o zvláštní skupině lidí, jejichž jedinou touhou a motivací bylo zachránit polorozpadlá stavení, v nichž spatřovali uměleckou a duchovní hodnotu, která pomalu mizí a ztrácí se, a která by měla být zachována pro další generace. Domnívám se, že tento další rozměr jen doplňuje všechny ostatní. Osobně jsem se nesečkala s žádným chalupářem, jehož jediným zájmem by bylo donekonečna opravovat zchátralé objekty. Šlo spíše o sekundární jev. Najdou se ale samozřejmě tací, kteří v tom nakonec najdou jisté zalíbení a nakonec i uspokojení.

Chalupáři měli radost a byli hrdí na to, když viděli, že se jejich chalupa líbí sousedům nebo kolemjdoucím. V době, kdy se člověk nemohl ze svého hlediska téměř nikde hodnotně angažovat, představovaly chalupy pro své majitele společenskou prestiž. Chalupáře mohl uspokojit pocit, že přeci jenom něco dokázali a že mohou být na svoji práci pyšní. Tito lidé si chtěli dokázat, že i za tak často svérázných podmínek je možné dělat něco smysluplného a svým způsobem povznášejícího.

---

⁶⁶ „...pro mnohé se chalupa stala druhým domovem, koníčkem, nebo někdy také jen módním povyražením.“ In: Chatař, R. 5, č. 1 (1973), s. 2.

⁶⁶

⁶⁷ Rozhovor s paní EV vedla P. Trypesová, Albrechtice v Jiz. horách, 25. 7. 2002. Archiv autorky.

Pro část veřejnosti představovala chalupa však jen doplnění tehdejšího konzumního trojúhelníku: byt – auto – chata/chalupa.

Na druhou stranu si ale nemyslím, že za masovým rozkvětem chalupaření stojí pouze tehdejší politický režim a společenská situace. Jistě k tomu v mnoha ohledech přispívala, lidé se přestali zajímat o veřejnou sféru a stahovali se do vlastního soukromého prostředí chat a chalup. Ty se staly nejtýpější ukázkou soukromého vlastnictví, které tehdejší politická moc tolerovala. Zůstává otázkou, jestli by se chataření a chalupaření rozšířilo v takové míře, kdyby bylo zakázané. V chalupaření vidím jasný původní cíl vrátit se aspoň na okamžik k přírodě a načerpat v ní chybějící energii. Chalupa představovala prostor, v němž člověk mohl realizovat své myšlenky, kde se mohl cítit svobodný a kde vnímal určitou změnu v tom smyslu, že se vymanil ze svých každodenních zvyklostí. V některých rysech se sice chalupaření a chataření překrývalo, ale v konečném důsledku jde o dva odlišné životní způsoby.

Rozdíl mezi chalupařením a chatařením

Jestliže se kdokoli začne zajímat o chalupy a chalupaření, nepochybně narazí také na chaty a chataření. Tyto dva pojmy se někdy ani neoddělují a většinou se obojí vyslovuje jedním dechem. Stále se v médiích i odborné literatuře objevují články hovořící o Čechách jako o národu chatařů a chalupářů. Každá z těchto skupin ale vytváří dvě odlišné kultury, které se vůči sobě navzájem zřetelně odlišují. Tématem této kapitoly je analýza vzájemných vztahů chatařů a chalupářů. Zajímá mě, co je navzájem spojuje a čím se od sebe liší. Pokusím se vymezit základní rozdíly i možné spojitosti mezi chalupařením a chatařením jako jistým způsobem života.⁶⁸

Jasně rozlišování chalupářů a chatařů je patrné už na samotném počátku jejich existence. Zásadní prvky, které chalupaření a chataření určují, přímo závisí na jejich odlišném historickém vývoji, který má následně i společenský dosah.

Počátky chataření lze vysledovat už v tramském hnutí, jehož počátky spadají do let v průběhu první světové války. Postupně byly stany nahrazovány dřevěnými chatkami. První chatové osady začaly vznikat na jih od Prahy v okolí soutoku Vltavy a Sázavy. Chaty se často

⁶⁸ Chaty jsou přízemní objekty s případným podkrovím, se stanovenou maximální velikostí a jsou určeny výhradně pro rekreaci. Většinou slouží pouze sezonně a vytvářejí vlastní chatové kolonie a osady. Chalupa je naproti tomu již existující objekt venkovského typu původně určený pro trvalé bydlení, který byl z různých důvodů (např. změna zemědělské výroby, odchod původních majitelů) vyčleněn k rekreačním účelům. Podstatná vlastnost ale chalupě zůstala a tou je výhoda trvalého obývání a také její velikost. Většinou stojí chalupa v intravilánu obce, ale jinak také volně v krajině (např. na horách). Mimo bývalé zemědělské usedlosti se na rekreační chalupy proměňovaly i nevyhovující sýpky, mlýny, pily, kovářny, stodoly apod.

stavěly na nesnadno přístupných místech, třeba na skalních útesech, a dokonale tak splňovaly romantickou touhu po svobodě.⁶⁹

Chataření se masově rozšířilo po 1. světové válce. Jeho rozvoj na počátku 20. let pravděpodobně souvisí s první pozemkovou reformou, při níž byly parcelovány některé větší lesní majetky. Noví chataři byli pohodlnější než trampové anebo to byli trampové, kteří dosáhli určitého věku a začali proto vyhledávat snadno přístupnější místa. Důležité bylo, aby se na místo dalo dojet vlakem nebo později autem. Ve 30. letech tento trend vyvrcholil stavbou luxusních vil, které měly sloužit jen letním pobytům. Majitelé těchto sídel⁷⁰ patřili k vyšším sociálním vrstvám, které se zcela vzdálily obrazu trampů a prvních chatařů z chudších vrstev, jejichž chaty měly jiný účel a častěji byly součástí chatové osady narozdíl od vil „boháčů“ postavených na samotě.

Většina chat byla postavena na lesní půdě, která tak byla zcela zbavena svého původního účelu. Během 2. světové války se vývoj chataření kvůli nedostatku financí i materiálu zpomalil, ale po válce se opět začalo živelně stavět, mnohdy dokonce na černo. Roku 1956 stanovilo vládní usnesení základní zásady při výstavbě chat, čímž ji významně usměrnilo. Výstavbu chatových lokalit v krajině omezila regulační opatření obsažená v usneseních vlády ČSR z roku 1971 a 1973. Roku 1976 vstoupila v platnost novela zákona o ochraně zemědělského půdního fondu (75/1976 Sb.). V ní je stanoveno, že na zemědělské půdě je zakázána výstavba objektů pro rekreaci. Lesní zákon z roku 1979 znemožnil výstavbu chat na lesní půdě. Tím se značně omezil počet pozemků vhodných pro stavbu chaty.

Rozdíl mezi chatařením a chalupařením je patrný v původních motivech, v trávení volného času a v neposlední míře i v tom, jak se chataři a chalupáři zapojují do společenských vazeb.

Ze sociologických průzkumů na přelomu 60. a 70. let⁷¹ plyne, že chataři uváděli jako hlavní motiv potřebu přírody, klidu a samoty a rekreace pro děti. Také u chalupářů byla na prvním místě potřeba odreagování se od způsobu života ve městě, dále obytné prostředí podle vlastního vkusu a představ (u chatařů na osmém místě z dvanácti možností). Důležitou motivací u chalupářů bylo odreagování se od městského způsobu života převážně nemanuálního charakteru práce, uniformního bydlení a také dočasná změna sociální role. U chalupářů i chatařů je také patrná potřeba romantiky.

---

⁶⁹BLAŽEK, Bohuslav: *S úsměvem idiota proti ideologii*. In: *Nová přítomnost*, Praha 2002.

⁷⁰Pejorativně označování „paďouři“.

⁷¹

⁷¹LIBROVÁ, Hana: *Dva typy druhého bydlení v ČSR*. In: *Sborník prací Filosofické fakulty Brněnské university*. Brno 1975, s. 53.

Dříve ji představovala tramská chata, ale v chatových osadách 70. let ji najdeme jen stěží. Většina chalupářů vnímala chatové osady jako naprosto neromantická místa plná hluku a rámusu. Naopak stará chalupa v pěkném prostředí jim evokovala romantiku dokonale. Někteří chalupáři měli také zálibu ve starých a původních věcech, které se snažili opravovat.

Rozdílné motivace chalupaření a chataření se odrážely i ve způsobu využití volného času. Chataři se po dokončení stavby spíše věnovali výletům do přírody, sportu a podobně, zatímco chalupáři se nadále věnovali manuálním pracím. Je dlužno dodat, že chalupáři si tuto variantu zvolili vědomě. Většina jich od začátku počítala s tím, že chalupu bude nutné stále opravovat, což zabere spoustu volného času.

Další podstatný rozdíl mezi chalupáři a chataři spatřuji v míře zapojení do místního společenství. Protože naprostá většina chat stojí v extravilánu, chataři v podstatě nepřicházejí s venkovskými obyvateli do styku (snad jen při nákupu a v hostinci). Jestliže pěstovali nějaké sousedské vztahy, tak jen mezi sebou navzájem. Podle výzkumu Evy Librové na Ostravsku z roku 1969 jen polovina chatařů zná své sousedy.⁷² Dispoziční řešení chaty navíc ani neumožňovalo dlouhodobé návštěvy příbuzných či přátel a chataři se tak víceméně izolují od širšího okolí. Naproti tomu chalupáři v určité míře vytvářeli dobré sousedské vztahy s místními obyvateli i mezi sebou navzájem. Chataři měli podle výše zmíněného výzkumu⁷³ víc dětí do 15 let než chalupáři, a měli tedy přirozeně jiné styky s okolím. Jistě to ale nelze vztáhnout na celou chatařskou a chalupářskou populaci.

Je zajímavé sledovat, jak se sami chalupáři striktně od chatařů odlišují. Chalupáři jsou na své chalupy pyšní a někteří dokonce chatami opovrhují. Nikdy by chatu nechtěli. Naopak jsem zaznamenala případy, kdy rodina vyměnila chatu za chalupu. Chalupáři vidí ve svých chalupách kouzlo a romantiku danou jejich stářím a polohou. Často si chatu představí jako malou bedničku mezi mnoha jinými: „...*nikdy jsem nechtěla chatu, ta chata mně nic neřikala, to je prostě bednička tak na přespání, ale ne na žití to teda ne. A my jsme počítali s tím, že bychom sem jezdili na dovolený, že bysme tady trávili každou sobotu a neděli...*“⁷⁴

Rozdíl mezi chatařením a chalupařením je patrný i z hlediska architektonického, urbanistického a krajinářského. Chaty se většinou sdružují do větších kolonií, a jejich hustota potom působí v krajině rušivě. Chatařské osady někdy působí dojmem malého sídliště, odkud paradoxně někteří obyvatelé utíkají. Rušivým momentem je hlavně okolnost, že chatové osady jsou umístěny

⁷² Tamtéž, s. 57.

⁷³ Tamtéž, s. 59.

⁷⁴ Rozhovor s paní TB vedla P. Trypesová, Albrechtice v Jiz. horách, 19. 7. 2002. Archiv autorky.

v extravilánu, zatímco chalupy jako původní venkovská stavení jsou většinou součástí obce. Jestliže chalupy stojí ve volné přírodě, svým koloritem přirozeně zapadají do místní krajiny, neboť jejich dávní stavitelé respektovali přírodní podmínky a členitost terénu. Samozřejmě existuje bezpočet chat, které jsou architektonickým skvostem a okolní prostředí nijak nenarušují. Ale všechny chaty takové nejsou, a proto se už od 60. let jejich výstavba regulovala. Živelná výstavba chat navíc mnohde vedla k poškození přírodního prostředí, ke znečištění půdy a vody.

Vládní usnesení č. 130/1971 přistoupilo k regulaci chatové výstavby a výrazně ji tak omezilo a ve stejném roce usnesení vlády č. 283/1971 začíná podporovat rekreační využití stávajícího bytového fondu nestřediskových obcí, tj. chalupaření a výstavbu rekreačních domků. Mnoho lidí se v této době orientuje na získání staršího objektu z dochovaného vesnického fondu, které postupně adaptují na rekreační obydlí. Podle jednorázového šetření Českého statistického úřadu o počtech objektů individuální rekreace provedeného k 31. 10. 1971 bylo na území ČSR 156 402 užívaných rekreačních objektů, z toho 24 659 chalup.⁷⁵

Kladným prvkem chalupaření je zachování starých chalup jako dokladu dávného lidového stavitelství. Právě s rozvojem rekreace nacházeli staré a mnohdy zchátralé budovy nové uplatnění. Většinou ale bylo velmi složité chalupu opravit, rekonstruovat, modernizovat a udržovat v takovém stavu, aby nebyl poškozen původní vzhled chalupy i jejího okolí. Mnoha chalupářům se jejich úsilí vydařilo a jejich chalupy přirozeně zapadají do krajiny a také zařízení a využití interiéru bývá zdařilé. Na druhé straně existují i takové chalupy, na nichž je vidět necitlivý přístup při jejich přestavbě, ať již jde o volbu materiálu, tvaru nebo barvy. Vždy velmi záleží na celkovém technickém stavu budovy, na použitých materiálech a na dispozičním řešení. Těžko také najdeme dvě stejné chalupy, každá je svým způsobem jedinečná. A tato jedinečnost dodává chalupám zvláštní kouzlo a romantický půvab.

Chalupáři se sice snažili zachovat určitý styl a někteří shromažďovali staré předměty, kterým vdechovali nový život, ale nešlo jim o to vybudovat muzeum starých věcí: „*Ještě bych chtěla říct k týhle chaloupce, která má interiér moc krásnej. Řekla bych, že v podstatě žádná z těchto chalup si nekladla za cíl, aby to byl nějaký skanzen z konce minulýho století, protože ten život dnešní tomu neodpovídá. Takže to je spíš účelný. A tahle chaloupka je úplně kouzelná, protože tam mají nábytek malovanej, kterej Věra ještě dneska restauruje.*“⁷⁶

⁷⁵LIBROVÁ, Hana: *Dva typy druhého bydlení v ČSR*. In: *Sborník prací Filosofické fakulty Brněnské univerzity*, Brno 1975, s. 61.

⁷⁶ Rozhovor s paní EV vedla P. Třepesová, Albrechtice v Jiz. horách, 25. 7. 2002. Archiv autorky.

Někteří chalupáři sběratelské vášni podlehli. Sbírají staré předměty a vytvářejí pseudofolklór. Typickým příkladem jsou kola od žebříňáků zavěšená na zdech chalupy, koňské chomouty nebo různé zemědělské nástroje.

Chalupářům se podařilo zachránit mnoho staveb před jejich zánikem a někteří jim citlivými zásahy zachovali původní ráz. Zároveň se hlavně interiéry chalup postupně přizpůsobovaly novým potřebám.

Sousedské vztahy

V této kapitole bych se ráda zaměřila na to, jaké vztahy měli chalupáři mezi sebou navzájem a jaké vztahy panovaly mezi chalupáři (tzv. Pražáci nebo luffáci) a místními usedlíky (tzv. domorodci). Výše jsem naznačila, že chalupáři se spíše zapojovali do společenských vazeb než chataři. Je to dáno přirozeně tím, jak je chalupa umístěna. Většinou stojí chalupy v intravilánu obce, tudíž nějaké vzájemné kontakty s okolím jsou nasnadě.

Ke komunikaci většinou docházelo v místním hostinci a v obchodě. Hostinec je přirozeně spíše mužskou záležitostí, jednodušeji se zde překonávají komunikační bariéry. To platilo jak pro vztahy mezi chalupáři, tak mezi „luffáky“ a „domorodci“. Chalupáři zde často sbírali užitečné informace týkající se stavebních úprav a také tu snáze sháněli „odborné pracovní síly“: „Často se dalo v hospodě něco pochytit anebo někoho přesvědčit, aby s něčím na chalupě pomohl. Nevím, jestli bych to jinak sám všechno zvládnul. Člověk byl rád za každou radu a pomocnou ruku.“⁷⁷

Všichni chalupáři, se kterými jsem mluvila, znali aspoň jednu rodinu, která chalupařila v okolí. Chalupáři si vypomáhali radami při opravách svých stavení a občas spolu trávili chvílky volna. Naprostá většina narátorů má mezi chalupáři z vesnice několik přátel. Nakonec i samotné rozhovory se někdy odehrávaly v širším kruhu, protože rodiny chalupářů jsou často zvyklé se spolu stýkat, vyměňovat si zkušenosti anebo jen tak si povídat. Setkávání chalupářů se odehrávalo ve dvou rovinách. Jednak je to otázka společenské zábavy jednak sousedské výpomoci, především na stavebních úpravách chalupy.

Všichni narátoři se zmiňovali o tom, že se díky „chalupaření“ seznámili se zajímavými lidmi a během let se s nimi v různé míře setkávali. Chalupáři, kteří vlastnili své stavení už od 50. let vzpomínali, jak se tenkrát společně scházeli. Pro některé chalupáře bylo chalupaření vysloveně

⁷⁷ Rozhovor s panem TP vedla P. Trypesová, Albrechtice v Jiz. horách, 24. 7. 2002. Archiv autorky.

77

společenská záležitost: „Na jednu stranu se na tom hodně udělalo, ale tenkrát se od tý chalupy zas až tak moc nečekalo, že tam člověk bude mít kdovíjakej komfort. V těch prvopočátcích to bylo takový, že ty lidi se spíš spolu stýkali, že to byla taková společenská záležitost, chodilo se na výlety a dělali se táboráky a nebralo se to jako budování nějakýho majetku.“⁷⁸

Chalupáři se často zmiňují o neustálém kolotoči prací na chalupě a o tom, jak si navzájem radili a pomáhali. Zároveň s tím ale zdůrazňují, jak jim práce na chalupě zabírá veškerý čas, a tak na druhou stranu na sebe nemají čas. Ale vzájemnému kontaktu se nebránili, mnohdy udržují mezi sebou spojení až dodnes. Mezi některými vzniklo pouto pevnější, které přerostlo v opravdové přátelství. Záleží samozřejmě na tom, v jakém věku se lidé sešli, jaké měli názory, jestli měli děti apod. Chalupáře navíc spojovala láska k jejich chalupám a rádi si předávali užitečné informace a navzájem si chalupy obdivovali.

Chalupaření je typické tím, že nerozlišuje mezi sociálními, profesními či generačními skupinami. Chalupu si mohl v druhé polovině minulého století dovolit v podstatě každý občan Československa. Chalupaření tak stíralo socioprofesionální rozdíly. Doktoři i instalatěři se o víkendech převlékali do „chalupářských hadrů“, aby opravili střechu, plot nebo komín. Naprostá většina mých narátorů má vysokoškolské vzdělání. Nikdo z nich však své vzdělání nebo postavení ve společnosti na chalupě nezdůrazňoval, protože tam nehrálo v podstatě žádnou roli. Naopak lidé s dělnickou profesí měli při opravě chalupy jistou výhodu.

Jiná otázka je, jaké měli chalupáři vztahy s místními obyvateli. V této souvislosti můžeme hovořit o ambivalentních pocitech z obou stran. Dlouholetí chalupáři, kteří se s místními usedlíky přátelí odnepaměti, jsou místními dokonce někdy označováni za „domorodce“ a místní je dávno neberou jako „luďáky“. Tito chalupáři neměli problém zapadnout do místního prostředí. Někteří dokonce hovoří o tom, že zde zapustili kořeny.

Venkovští obyvatelé se občas dívali na chalupáře jako na blázny z měst, kteří se o víkendech pachtí na ruinách. Na druhou stranu právě při práci na adaptaci stavení místní usedlíci často vypomohli přímo prací nebo aspoň radou a zkušenostmi a mnohdy ocenili snahu městského člověka naučit se devateru řemesel. Jiní venkované zase pohlíželi na chalupáře jako na Pražáky, kteří mají peníze a mohou si dovolit druhý byt. Aspoň někteří chalupáři to tak cítili.

Typická se mi zdá právě vzájemná důvěra a nedůvěra mezi městem a venkovem. Typické bylo označení jakéhokoli návštěvníka za „Pražáka“. Lidé z města žili v naprosto jiném světě než

---

⁷⁸ Rozhovor s paní MJ vedla P. Třepesová, Albrechtice v Jiz. horách, 20. 7. 2002. Archiv autorky.

lidé na vesnici, což je mohlo odcizovat. Chalupáři někdy hovoří o tom, že měli s místními dobré vztahy, občas si vzájemně vypomohli, ale v podstatě si s nimi neměli co říct. Podle Blažka je u nás jistá nedůvěra venkova a města dána násilnou kolektivizací a budováním střediskových obcí, což mělo přispět k sblížení města a venkova.⁷⁹ Domnívám se, že tato okolnost hraje jen malou roli ve vztazích vesničanů a obyvatel měst. Hlavní důvod této nedůvěry spatřuji v rozlišných lidských postojích a zkušenostech. Tím, že je u nás tak rozšířená tradice druhého bydlení na venkově, mohou se bariéry postupně překonávat a někde se tak opravdu už delší dobu děje. V některých případech jsou styky se sousedy dokonce častější a pevnější než v místě trvalého bydliště.

Chalupáři více pěstovali kontakty mezi sebou i s místními usedlíky než chataři.

V chatařských koloniích spolu do kontaktu přicházeli jen chataři, často zde vznikaly osadní výbory, které se staraly o pořádek v osadě, vydávaly různé vyhlášky například o dodržování nočního klidu.

Frekvence pobytu na chalupě

Na základě výše uvedených kapitol jsme si mohli udělat představu o tom, jak a proč se lidé stávali chalupáři. Dosud nezodpovězenou otázkou zůstává, jak často se městští lidé v chalupě proměňovali a na jak dlouhou dobu.

Již jsem se zmínila o úplných prvopočátcích chalupaření, kdy rodiny trávily ve svých sídlech celé léto. S růstem volného času v druhé polovině minulého století se měnil i charakter rekreace na chalupách. Chalupy jako původní vesnická stavení jsou typické tím, že jsou přirozeně využitelné i v zimních měsících, narozdíl od chat, které na zimu nejsou většinou vhodně zařízeny.

A skutečně, všichni narátoři využívali a využívají své rekreační objekty i v zimních měsících za nevlídného počasí. Pro chalupy v horách je typické, že tam jejich majitelé jezdí rádi i v zimě. Pro některé chalupáře to byla jedna z hlavních motivací, proč si chalupu pořídit. Chtěli být na horách a využít možností, které v zimě nabízejí. Většina chalupářů, které jsem zpovídala, byli a jsou nadšenými lyžaři nebo vyznavači jiných zimních sportů.

Chalupáři tedy využívají své chalupy po celý rok, ale s jakou frekvencí? V první fázi, kdy byly ještě pracovní soboty a auto si nemohla dovolit každá domácnost, byla návštěvnost chalup pochopitelně menší než v pozdějších letech. Bylo to dáno také tím, že chalupy jsou často daleko od místa trvalého bydliště. V případě horských chalup, které leží vlastně v pohraničních oblastech, je vzdálenost od Prahy minimálně 100 kilometrů. Chataři měli v tomto ohledu situaci jednodušší,

⁷⁹ BLAŽEK, Bohuslav: *Venkov města média*. Praha, Slon 1998, s. 96–98.

protože chatové osady leží zpravidla v dosahu Prahy (či jiného velkého města) a od počátků tam bylo pohodlné dopravní spojení. Nevýhodou Albrechtic, tak jako ostatních horských lokalit, mohla být tedy větší vzdálenost od Prahy (cca 120 km), odkud většina chalupářů pochází. V současné době již není problém překonávat větší vzdálenosti, značně se rozšířila síť dálnic.

V minulé kapitole jsem se zmínila o tom, že se chalupáři společně scházeli, někteří se informovali už předem, kdo a kdy přijede. Nejčastěji se scházeli v létě o prázdninách, které zde trávily většinou ženy s dětmi a muži přijížděli na víkend. *„Já jsem tady byla s dětma celý prázdniny, měla jsem tu i děti sestry. Manžel sem tenkrát jezdil vlakem, auto mi tady nechal, protože jsem tady měla ty čtyři děti. Tak mi přenechal auto a v pátek sem vždycky přijel vlakem.“*⁸⁰

Krátký víkend, absence automobilu a velká vzdálenost byly ze začátků hlavními omezujícími faktory častých návštěv na chalupě. Přesto se chalupáři snažili jezdit tak často, jak jen to situace dovolila. Ovšem našli se i tací, kteří jezdili už v 50. letech na chalupu týden co týden na motorce: *„To se jezdilo pravidelně každý týden. Samozřejmě, když jste musela na 1. máje, tak jste nemohla, ale taky se jezdilo. Ale když se dneska podívám zpátky, ještě když jsme dělali, tak jsme jezdili v pátek po práci na večer. A ty dva dny se nám zdály být hrozně krátký. A předtím jsme chodili z práce, já nevím, ve dvě odpoledne v sobotu, to už bylo všecko připravený, tašky byly naházený a přijeli jsme vlastně navečer a v neděli navečer se jezdilo zpátky.“*⁸¹

Po zkrácení pracovního týdne v roce 1968 se na chalupy začalo jezdit častěji i o víkendech. Také stoupal počet domácností, které vlastnily automobil. Podle výsledků ankety časopisu *Chatař* z roku 1979 (nerozlišuje chatu a chalupu) vlastnilo asi 85 % chatařů vlastní auto, z toho asi 75 % mělo nejdříve auto a pak si pořizovalo chatu, asi 30 % mělo nejdřív chatu a pak si pořizovalo auto.⁸² Je otázkou, nakolik byl tento výzkum reprezentativní, ale zhruba doplňuje myšlenku, že v 70. a 80. letech měla naprostá většina chalupářů auto. Podle statistických přehledů Ministerstva vnitra bylo v roce 1987 evidováno 1 333 643 osobních automobilů.⁸³

Typický obrázek pátečního odpoledne v Praze se každému jistě vybaví. Kolony automobilů směřujících pryč z města. A to nebyly dopravní zácpy tak běžným jevem jako dnes. Důvodem mohl být špatný stav silnic a také neexistence dálnic. Můžeme se domnívat, že víkendovými autoturisty byli převážně majitelé chat a chalup.

⁸⁰ Rozhovor s paní JD vedla P. Trypesová, Albrechtice v Jiz. horách, 27. 7. 2002. Archiv autorky.

⁸¹ Rozhovor s panem ŠG vedla P. Trypesová, Albrechtice v Jiz. horách, 23. 7. 2002. Archiv autorky.

⁸² TODLOVÁ, Markéta: *Rekreace a doprava*. In: *Chatař*, R. 13, č. 5 (1981), s. 97.

⁸³ www.mvcr.cz/statistiky; 23. 8. 2002.

Častým jevem bylo, že se v pátek v některých podnicích končilo dřív. Pracující tak mohli co nejrychleji odjet na chatu nebo chalupu. V tomto smyslu žádný rozdíl mezi chatařením a chalupařením nevidím. Rodina naložila do auta vše potřebné a vyrazila na cestu. Paradoxem bylo, že lidé se chtěli dostat na čistý vzduch do přírody a v klidu si odpočinout, ale už právě páteční hromadný úprk z města tuto idylu narušoval.

Volný čas

V předešlých kapitolách jsem se pokusila vysvětlit, jak se lidé stávali chalupáři a co pro ně chalupaření vlastně znamenalo. V souvislosti s rozdílnými motivacemi u chatařů a chalupářů jsem se již zmínila o tom, že i využívání volného času se u chatařů a chalupářů liší. Jak tedy chalupáři tráví na svých chalupách volný čas?

Na začátek musím říct, že když jsem se chalupářů ptala, co na chalupě ve volném čase dělají, někteří se mi vysmáli a říkali, že na chalupě přece žádný volný čas není. Pod pojmem volný čas na chalupě si totiž chalupáři představovali situaci, kdy prakticky nemuseli na chalupě a kolem chalupy něco opravovat.

Pro většinu chalupářů nepředstavoval víkend strávený na chalupě volný čas. Znatelné to bylo především v začátcích, kdy bylo na chalupě nejvíce práce. Víkend nebo svátky strávené na chalupě představovaly pro chalupáře spíše aktivní odpočinek než nějakou pasivní zábavu. Nebývalo výjimkou, že se po tvrdě odpracovaném víkendu na chalupě mnozí vraceli do svých skutečných zaměstnání více unavení, než z nich v pátek odcházeli.

I když si opravy chalup vyžádaly značné úsilí a vytrvalost od svých majitelů, ti si často různé manuální práce zamilovali. Protože někteří lidé nebyli se svým zaměstnáním spokojeni, rádi se na pár dnů oddávali jiným pracím – řemeslům, aby si dokázali, že dokáží něco smysluplného. I když si někteří chalupáři na chalupě neodpočinuli po fyzické stránce, tvrdili, že po duševní určitě ano. Taková náročná práce mohla představovat opravdový očištec od běžných starostí.

Chalupy a chaty chápeme jako rekreační objekty, ale pro mnoho jejich vlastníků paradoxně představovaly místo nekonečné práce, kde k rekreaci nebyl čas. Nebylo výjimkou, že někteří chalupáři vůbec neznali okolí chalupy, nevěděli, že nedaleko je nádherný rybník ke koupání a v neposlední řadě jim nezbýval čas na sousedy a přátele.

Chalupáři prožívali o víkendech v podstatě dva typy volného času. Jednak to byl volný čas, který byl striktně oddělen od práce ve smyslu zaměstnání, a za druhé volný čas jako opak k jakékoli

manuální práci. V prvním případě trávili chalupáři svůj volný čas zase prací. Naprostá většina chalupářů jej tak chtě nechtě musela trávit, aby jim chalupa nespadla na hlavu. Někteří ani netušili, kolik námahy si chalupa vyžádá. V prvních fázích to byla naprostá nutnost. U někoho později přerostla tato práce v zálibu a na chalupě stále něco zlepšuje, jinému stačí, aby se v chalupě dalo bydlet. Někteří chalupáři si přímo libují, když zjistí, že je potřeba něco opravit a vylepšit.

Jak trávili chalupáři čas, když se nemuseli zabývat samotnou chalupou? Velký rozdíl samozřejmě spočíval v ročním období. V letních měsících to byla hlavně zahrádka, výlety do okolí, koupání, rybaření či houbaření a v zimě sportování. Popisují situaci, která je typická pro horské oblasti. Všichni narátoři vyprávěli o klasickém i sjezdovém lyžování, kvůli kterému na chalupy jezdili rádi i v zimě, kdy bývají dost drsné podmínky.

Na chalupách i chatách se většinou realizoval volný čas rodin, které zde doháněly to, co přes týden zameškaly. Rodiče měli na děti více času a více se jim věnovali. Na chalupě se v mnoha případech rodinné vztahy upevňovaly. Život na chalupě či na chatě probíhal jiným způsobem než doma. Děti zde mohly dělat věci, které měly ve městě zakázány. Čas strávený na chalupě navozoval určitý pocit volnosti.

S chalupařením i chatařením je spojeno také pěstování zeleniny, ovoce a také květin: „*Já se vlastně připravuju přes celou zimu, protože si tady ostříhám kytky a kořínky a to všechno, co ještě stojí za to, si vezu domu a přes celou zimu to pomalu kultivuju, rozsazuju na tu další sezonu, na jaře když vyrazíme, tak to tady rozvěším a těším se na to.*“⁸⁴ V horských oblastech k tomu nebyly a nejsou dobré podmínky, ale všichni narátoři se aspoň pokoušeli něco zasadit a pěstovat. Ti kteří jezdili často anebo trávili na chalupě celé léto, měli nádherně udržované zahrádky se zeleninou, ovocem a květinami.

Závěr

Pokusila jsem se zmapovat fenomén chalupaření 2. poloviny 20. století, přesněji řečeno let 1950–1989. Záměrem této práce nebylo zachytit jistě rozdílné projevy chalupaření v jednotlivých krajích Československa, ale to, jakým vývojem prošlo chalupaření v malé obci v Jizerských horách, která je podle mého názoru typickou „chalupářskou lokalitou“.

Hypotetické předpoklady, které jsem stanovila na počátku bádání, se potvrdily anebo se ukázaly alespoň jako částečně správné. Chalupaření prošlo během 2. poloviny 20. století několika

⁸⁴ Rozhovor s paní TB vedla P. Trypesová, Albrechtice v Jiz. horách, 19. 7. 2002. Archiv autorky.

fázemi, které jsou vymezeny jednak historickými okolnostmi a jednak celkovou společenskou situací daných let. Jednotlivé fáze ovšem nelze jasně omezit přesnými daty či událostmi, je to spíše rámcové vymezení, které má napomoci snadnější orientaci. Charakteristické projevy a typy chalupaření se často překrývaly a prolínaly.

V první fázi let padesátých a šedesátých bylo chalupaření v pohraničních oblastech spojeno s odsunem Němců a také s modernizací venkova doprovázenou odchodem obyvatel do měst. Tato skutečnost jistě podnítila rozvoj chalupaření i v jiných oblastech než pohraničních. Tito první chalupáři pojímali chalupu především jako prostor, v němž se cítili svobodní a blíž přírodě. Navíc někteří zdůrazňovali společenský rozsah chalupaření, který podle nich později slábl.

Léta sedmdesátá a osmdesátá jsou charakteristická zvýšeným zájmem o chalupaření. Tomuto trendu napomohl rozvoj automobilismu, zkrácení pracovního týdne, nepřímo také nemožnost seberealizace v zaměstnání či nemožnost cestovat do zahraničí. Jednou ze základních motivací chalupaření byla stále touha po přírodě.

Po sametové revoluci roku 1989 obliba chalupaření z pochopitelných důvodů slábla, ale jak se časem ukázalo, ne na příliš dlouhou dobu. Chalupaření se ale posunulo dalším směrem. Chalupy už nejsou jen místem práce, ale mnohem více také místem odpočinku.

Domnívám se, že některé z těchto závěrů mají obecnou platnost a lze je doložit i v jiných částech České republiky.

Během bádání se potvrdila skutečnost, že chalupaření a chataření jsou sice dvě odlišné formy rekreace, ale v několika aspektech se překrývají. Rozdílné jsou však společenské kontakty chatařů a chalupářů.

Zajímavým zjištěním bylo, že až do roku 1976 československý právní řád neznal pojem „rekreační chalupa“, přestože mezi obyvatelstvem bylo chalupaření velmi populární. Do jisté míry mohla tato skutečnost souviset s tím, že tehdejší politický režim v podstatě obě formy rekreace toleroval. Otázkou zůstává, zda by občané Československa chatařili a chalupařili s takovým zápalem, kdyby to bylo zakázané.